

BENDA KÁLMÁN „BOCSKAJJA” ÉS A BOCSKAI-KULTUSZ

Benda Kálmán a legkiválóbb magyar történészek közül való. Szekfű Gyula tanítványa volt, s akárcsak mestere, tiszta magyarsággal, képszerűen, választékos nyelvi ízléssel írt. A Partiumban, a Részeken, Erdély keleti kapujában, Váradon született 1913. november 27-én. A család a marczinfalvi előnevet viselte, Husztról költöztek Váradra. Édesapja Benda Jenő ügyvéd, újságíró, író volt: a *Pesti Hírlap* tekintélyes munkatársa. Benda Kálmán történelem-földrajz szakot végzett a Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1937–38-ban egy szemesztert, állami ösztöndíjasként, Párizsban hallgatott. Visszatérve ingyenes gyakornok a pesti egyetemen. Első tanulmányát a Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve közölte (A keresztény közösség, a török birodalom és a magyarság, 1936). Doktori disszertációja (A magyar nemzeti hivatástudat története) 1937-ben jelent meg. Az értekezés Szekfű Gyulánál készült. Nála jobb historikust és tanárt nem adhatott volna a sors a pályakezdő tanítványnak.

Benda Bocskaija „az ember” Bocskai tanulmányozása. A kifejezést és a célkitűzést Szekfűtől veszi: „Bocskai Istvánról mind a mai napig nem írtak semmilyen életrajzot sem. Valóban, igaza van Szekfű Gyulának, »a hálás utódok Bocskai alkotásainak szemléletével megelégedve, elfelejtették az embert tanulmányozni.«” Benda szerint Szekfű „jellemképet” adott Bocskairól; az pedig, hogy „tetteinek hajtóereje a politikum, az állam érdeke volt”, Károlyi Árpád felismerése. Károlyinak Szekfű volt jó utódja, a Szekfű-utód pedig Benda, akinek pályáját azonban megtörték az idők. Már 1945-ben egyetemi magántanár, de csak az 1990-es években akadémikus és rektora a Károlyi Gáspár Református Egyetemnek.

*

Benda pőrén és igazul láttatja Bocskait: „Egyetemre, külföldi utazásra, magasabb tanulmányokra nem ment sehová.” Nem nyújtott be téziseket, nem disszertált: „az dolgot ő magát nézte”, az adott helyzet hathatós megoldását döntötte el, s többet győzött, mint hibázott. Amikor meg kellett semmisítenie ellenfeleit, bárdal, karddal, bitóval követte Machiavelli tanácsát.

„Másnap hajnalban Bocskai jelent meg a foglyoknál, hogy tudtul adja a halálos ítéletet: »imhol tenta papiros, ha mit akartok, írjatok«. Azután még aznap megindultak a kivégzések. Kendi Sándort harmadmagával Kolozsvár piacterén fejezte le a cigány bakó, s kettő kivételével néhány napon belül a többieket is megfojtották, lefejezték vagy felakasztották. Kihallgatásról, ítélethozatalról szó sem volt.

Soha ennél radikálisabban ellenzéki pártot még nem semmisítettek meg. Az erdélyi törökpárt megszűnt, s bár a nemesség nagy része titokban a szultán barátságával rokonszenvezett, véleményét többé nem merte kimondani. [...]

A kivégzések előidőzésében Bocskai részvétele tagadhatatlan. Talán helyes nyomon járt az egykorú erdélyi közvélemény, amelyik őt tekintette az értelmi szerzőnek. A kivégzésekkel nemcsak az ellenzék semmisült meg, amelyik a nyugati politika sikerét gán-

csolta volna, hanem Bocskai személyes ellenfelei, előrejutásának meggátlói is eltűntek. Megnyílt számára az út, most már senki sem volt előtte, vagy ellene.

Erkölcsei szempontból Bocskai tettét súlyosan el kell ítélnünk, ahogy történetírásunk el is ítélte mindig. De tisztában kell lennünk azzal, hogy ha helyesen akarunk bírászkodni, nem szabad csak erkölcsi szempontból ítélnünk. Bocskai se nem erkölcsi, se nem érzelmi alapon nézte a világ folyását, látása a politikusé volt, s csak politikai szempontból mérte le a dolgok horderejét. A politikában ekkor még Európa-szerte ismeretlen az emberi élet megbecsülése, ő pedig annyira hitt politikája helyességében, annyira csak a célhoz vezető utat nézte, hogy erkölcsi gátlások egy pillanatra sem ébredtek benne. Hogy eljárása hatalmi, politikai szempontból radikálisan megoldotta a kérdést, ezt el kell ismernünk. Bocskai szeme előtt az állam volt, s ennek érdekében bármikor, bárkit kész volt feláldozni, ha keresztezte útját. Nem vérszomjúságból, nem mintha erkölcsstelen lett volna, nem is személyi érzelmekből, □ hanem mert hatalmi és politikai tényezők, az állam érdeke így kívánta.”

Bocskai tehát „hajszálnyira Machiavelli tanításához igazodott [...]. Machiavelli útján találjuk meg Bocskai helyét az európai fejlődésben is azok között a nyugat-európai nagy államférfiak között, akik annakidején ugyanolyan kíméletlenül törtek céljuk elérésére, a nemzeti állam kialakítására. A nyugathoz csatolt magyar nemzet államának kérelhetetlen végrehajtója volt a váradi kapitány is, amikor az állam érdekében nem kímélte a legelőkelőbb családok vérért sem.”

A „másik” Bocskai a *szabadságharc* Bocskaija. Kétévi „tiszteséges” prágai „fogság” után Bocskai Biharba vonult vissza és töprengései rávezették az igazságra: „Erdély nem maradhat a császár hűségén.” Nagykereki vára „körül, Kölesér romjai között éppen ott tanyázott vagy háromszáz hajdú, a hosszú török harcok, meg főként a tizenöt éves háború hontalanná vált magyarságának egy kicsi töredéke.” Bocskai ezt a fosztogató, rémületet keltő „hordát” fogadta fel, és betörte őket. Ahogy Benda írja: „Sikerült bennük fölébresztenie a szunnyadó magyar érzést, a nemzeti és vallási szolidaritást a magyar fajta kipusztítására és a kálvinista vallás elnyomására induló idegen zsoldosok ellen, s amikor megcsillogtatta az évtizedek óta bitangul kódorgók előtt a békés letelepedés, a földszerzés lehetőségét, egyszerre megnyerte őket, s mellé szegődtek, »magok nemzetinek hóhéri nem akarván lenni«. Velük szállatta meg a Berettyó, az Ér gázlóit, meg a fontos átkelőhelyet: Székelyhid községet.” Az Álmosd–diószegi csatában 1604. október 13-án a lovas–puskás hajdúk diadalmasan helytálltak: megfutamtították Johannes Pezzen császári tábornok seregét. A Tiszántúl és a Partium Bocskai kezére került. Még triumfust is tartott: „felszaporodott hajdúinak élén bevonult Debrecenbe, maga előtt hordoztatva a császári zászlókat, első győzelmének hírdetőit”. Benda szép szavaival: Bocskai azokba is reményt öntött, „akik már semmiben nem hittek, visszaadta nemcsak seregének, de az egész tiszántúli magyarságnak az önbizalmat”. A Szepesség és Kassa is meghódolt a hajdúk előtt. Bocskai ekkor már „erdélyi fejedelemnek nevezte magát – a bujdosók választották azzá Bethlen Gábor vezetésével”.

A Benda-könyvnek ez a második része sodróbb, mint A kezdő évek, a Harc a török ellen és A császár hűségén. Erre a három fejezetre még kettő következik: A szabadságharc és A bécsi béke. Szabadságharcnak 1848–49 és 1956 eseményeit szoktuk nevezni. Benda Bocskai küzdelmeire is alkalmazza. A „békés letelepedés, a földszerzés lehetősége” nem ámitás volt, hanem igazság. Bocskai letelepítette, és nemesi privilégiumokkal ruházta fel hajdúit. Hajdú és Bihar megye (Hajdú-Bihar) a hajdúkról nevezi így magát; ezen a szép

lankás tájon tucatnyi falu és város viseli a Hajdú előnevet. A hajdú kíméletlen és műveletlen népség volt: Luther híres zsoltárát (*Erős várunk nekünk az Isten*) „virágének”-nek hitte, de a hajdú név „megint szép lett”! A valahai marhahajcsárok, ez a „harcedzett, de kétes morális értékű tömeg, amikor valami nagy és emberi célt kapott – és ezt Bocskai kínálta a haza és a vallás megvédeése jelszavával –, felnőtt, hozzánemesedett a feladathoz”. Negyven év múltával Újváry Zsuzsanna követi és folytatja így Benda Kálmánt („Nagy két császár birodalmi között”, 1984). 1975-ben idéztem már Debreceni Szappanos János egykori versét, amelyben úgy közelíti Bocskait református hajdúihoz, hogy a fejedelmet is „kis helyből” származtatja:

Nem kell irigykedni,
Farkas szemmel nézni
Senkinek ez dologra,
Bihar vármegyéből
Hogy te *ez kis helyből*
Származtál oltalmunkra:
Krisztus is jászolból
És kis Názáretből
Jött világ váltságára.

Ez a Bihar megyei *kis hely*: Kismarja, ahol a verselő szerint „Stephanus Bochkay de Kis Maria”, kismarjai Bocskai István született. Igazából nem itt, hanem Kolozsvárott jött világra. A Kismarjára azonban minden bihari hajdú felkapta a fejét, hiszen Marját és Kerekit nem hitték „virágéneknek”. A kis hely propagandaértéke több, mint ha Szappanos Kolozsvárét hangoztatta volna.

Azok a „kis helyek”, ahol Bocskai 9300 megnemesített hajdúja fedélre lett: Kálló, Nánás, Dorog, Varjas, Hadház, Vámospércs, Sima és Vid. Felért ez egy új honfoglalással: „A magyar történelemben Bocskai hajtotta végre az egyetlen olyan tervszerű telepítést, amelynek során a háború alatt elpusztult vidékre tudatosan és nagy létszámban magyar etnikum került. [...] A történelem megmutatta, hogy Bocskai [...] maradandót alkotott: az ország szívében egy többen letelepített magyarság utódai ma is ott élnek a róluk elnevezett vidéken.”

Újváry Zsuzsannát idéztem, aki a mester iránti tiszteletből itt Benda Kálmán könyvét követi. Benda így ír: „Bocskai a nagy és nehéz problémát a hajdúk letelepítésével oldotta meg. A mai Hajdúságban meg Bihar északi részén, többnyire a maga birtokain Szalontától elkezdve Bősörményig, Kálló, Dorog, Nánás, Hadház, Vámos, Pércs, Sima és Vid határában, majd külön oklevéllel a lovas hajdúkat Szoboszlón, tízezer hajdú vitézét kötötte röghöz, a töröktől már elpusztított területen. [...] A mindenkitől átkozott hontalan bujdosókból szabad katona-földművesnépet teremtett. [...] Ezer év alatt sok falut telepítettek Magyarországon [...]. De olyan telepítést, amelyikben a letelepítettek életének biztosítására adták a földet – nem ismerünk még egyet történelmünkben. Magyart – ekkora tömegben – különben sem telepített ebben az országban azóta se senki.”

Bocskai István „a legreménytelenebb napokban jött, és sikerült a magyarság pusztulását megállítania”. Ennél többet és nagyobbat mit tehetett volna?

*

Hadd kapjak ki Benda Bocskai-könyvéből néhány remeklést, találó fordulatot. A legszebb szerintem ez: „Rajta keresztül az egész magyar sorsot előszólítottam”. Aztán: „Bocskai belső élete, befelé forduló arca homályba borul szemünk előtt”; „ez a századok mezsgyéjén utat mutató óriási magyar”; „a kicsiny Erdélyországra gondolt, a nagy pogány ellenséggel vívott harcra”; „Szolimán [...] erősen ráírt az erdélyi rendekre, és erősen megparancsolta nekik, hogy ezután már az ő hűségére álljanak” (az Illyés-válogatta hetvenhét magyar népmesében vannak ilyen ízes fordulatok); „Báthorynak nemcsak a tettét, terveit is eltemették”; „Zsigmond dicsőségre sóvárgó lelke hamar tüzet fogott. Nehezebb dió volt azonban a tanácsosok s a rendek megnyerése”.

Ahogy Váradról, szülőhelyéről ír, az költői erővel teli.

„A fejedelem váradi kapitánya, Bihar vármegye főispánja Erdély legelső és legfontosabb méltósága volt.

Az Erdélyi Középhegység nyugati lábánál húzódó Részek fölött királynóként uralkodott Várad. Bihar mocsaraktól védett kicsiny falvai, a Körösök vidékének, az Érmelléknek jobbágyai Debrecenről egészen Aradig mind neki adóztak; a fejedelem itt nem aratott, semmiféle püspök itt dézsmát nem szedett. Szent László városa hatalmas erődítménnyé épült; átláthatatlan, széles víz övezte, partján pedig meredeken emelkedtek kőből rakott lőréses falai, tornyos sarokbástyái. Fráter György óta szinte évenkénti állandósággal építették, s ahogy nőtt a vár, vele együtt nőtt hajdúinak száma, úgyhogy általában bevehetetlennek tartották. Körülötte a széles mocsarak útkeresztesződéseinek megbújva apró földvárak egész serege húzódott, láncszerűen elzárva a városhoz vezető utakat. Magában egyikük sem állhatott volna meg: Váradról kapták a katonát, sorsuk Váradéval emelkedett vagy süllyedt. Állandóan fegyverben örködtek az utakon, megjelentve azonnal, ha ellenséget észleltek.”

„Erdély azé, aki az ország kapujában, a Részek váraiban parancsol” – tehetjük hozzá a Benda-axiómát. A kulcsváros, Várad, Bocskaié volt, ennél fogva Erdélyt is uralta. Nem így Felső-Magyarország: „Az Északkeleti Kárpátoktól az Adria-tengerig az ország északi és nyugati szegélyén keskeny csíkban húzódott a királyi Magyarország. Ez a félhold alakú sáv maradt meg Szent Istvánnak nem régen még hatalmas államából s az állandó török harcokban ez is egyre fogyott, egyre töredezett.” Móricz Erdély-trilógiája ilyen szemléletes és képszerű. A fiatal Bendának biztosan olvasmányélménye volt. Benda kedvvel használja a stílus élénkítésére a XVI–XVII. századi magyar irodalom és a levelezések adagiumait, a velős mondásokat. Ezek összegyűjtése, archaizmusainak, tájnyelvi szókincsének vizsgálata megérne egy stilisztikai-nyelvészeti dolgozatot vagy disszertációt. Csak egyetlen példát erre: „Zsigmond tárgyalásai titokban folytak [...]: a rendek felháborodása óriási volt:

»Mint egy túros lovat, úgy kezdette cserélni-berélni nyavalyás Erdélyt.” Cserélni-berélni: ezt a kettős igét már nem használjuk; maradt a szimpla cserebere.

Bocskai latinul értett, de nem írt, szögezi le Benda. A fejedelemnek ez a praktikus magyarsága a szerencsi országgyűlés meghívójában és a maga ott elmondott beszédében ennél fogva mindenkinek szólt. A Luther-zsoltárt „virágéneknek” hitt hajdúknak is.

*

Amikor Hol született Bocskai István? című írásom Benda Kálmánhoz eljutott, mindjárt leült írógépe mellé, és megtisztelt válaszával. Én Klaniczay Tibor fejtegetése nyomán

(A régi magyar személynevek helyesírása, 1967) vakon hittem, hogy Bocskai neve csak a „nemesi” ipszilonnal írható. Benda professzor kinyitotta a szemünket, és fegyvert vont a pontos *i* védelmében. Íme az erre vonatkozó részlet 1978. november 20-án kelt leveléből: „Klaniczay Tibor általad is említett cikkében – amelyre több mint egy évtizede készülök válaszolni, de sohasem jutok hozzá – azt mondja, hogy mindenkinek a családnévét úgy kell írni, ahogy ő maga írta. Ez már önmagában is óriási naivság, mert a XVI–XVII. században a névírás a helyesírással változott, és nemcsak ugyanannak a családnak a tagjai írták különféleképpen a nevüket, hanem ugyanaz a személy is változtatta nevének írását. Bocskai *y*-nal írta a nevét. Valóban így van, mindig *y*-nal írta, kivéve, amikor *i*-vel vagy *j*-vel. Egyébként ez utóbbi a leggyakoribb. Egyben viszont mindig következetes volt, abban, hogy a *cs*-t *ch*-val írta. Családjának tagjai, viszont hol *ch*-val, hol *cs*-vel írták. A történetírásnak tehát ebben az esetben is meg kellett állapodnia egy formában, amelyet következetesen használ a család minden tagja esetében, és ez a Bocskai forma volt.”

A vegyesen *y*-os és *i*-s névírás káosza Benda határozott és meggyőző érvelése óta egységesedett. A fejedelem nevét pontos *i*-vel írjuk, mint ahogy Benda már monográfijában így írta.

*

Szülőhelyemen, a Bihar megyei Esztáron azóta sem igen jártam, hogy világra hozott anyám. A Séta bölcsőhelyem körül helyzetét átéltem mégis sokszor ott lent a Részeken, a Partiumban: a Berettyó-ér túlsó partján, a kismarjai várdomb tövében. Kismarja, a szomszédos határszéli falu, a szőlőskertek vége már oda rúg ki a román határra. Anyám szülei és testvérei laktak ott a várdombról kiinduló Bánát utcában, alig egyéves voltam, amikor 1938-ban mi is átköltöztünk, s bár három esztendő múlva odahagytuk végleg, a nyarakat azután mindig lent töltöttük két öcsémmel.

Mióta az eszem tudom, emlékszem arra is, hogy Kismarja Bocskai Istvánról nevezetes: a fejedelem faluja volt, ez a helység szerepel előnévében (*Stephanus Bocskay de Kis-Maria*), a Bánát utca végén emelkedő dombon egykor az ő várkastélya magaslott. Szablyás szobra körül naponta megfordultunk: a templom melletti nagy hársfa alatt felbuzgó artézi kútra jártunk ivóvízért. A tuskés, kórós, gazos várdomb volt a játszóhely-birodalmunk, és sokszor megrohmoztuk Páka, Csüröp, Vasók, Kulin, Báthori nevezetű pajtásaimmal. De gyermekkorom boldog esztendeiből csak a szétriasztott libacsapatok gágognak vissza, és a nevek furesza, ősi zenéjére emlékezem. A Bocskai-hagyománnyal csak később ismerkedtem tudatosan.

Így került eléem Habokai Márton neve. Ő Kismarja notáriusa volt és 1795-ben iskolai használatra kátéba foglalta „privilegiált vagy magyarul szabad Kismarja városa” történetét. A káté szerint a deákságnak mindenekelőtt azt kellett tudni, hogy Kismarja azért nevezetik „privilegiált szabad városnak, mert Bocskai Istvántól, nemes Erdély országának és akkor az ahhoz tartozott Részeknek törvényesen választott fejedelmétől ajándékozott meg örökös szabadsággal”. A következő kérdés így hangzott: „Hol született ez a fejedelem?” A válasz pedig: „Ezen városnak az északi részén levő várban, amely várnak helye most is elevenen megtetszik...”

Benda Bocskajja külsőre nézvést puritán könyv, egyetlen Bocskai-metszet díszíti. A kismarjai református templomban is van egy portréja a fejedelemnek: a szószék mellett függ, Dobay Ferenc váradi piktor naiv modorú, mosolygós, hetyke olajképe. Elüt a

szokványos Bocskai-ábrázolásokról. Látható a Magyar Nemzeti Múzeum friss Bocskai-kiállításán, de a festő megnevezése nélkül. A puritán protestáns templomba bevitt és kifüggesztett kép kultikus újdonság. A debreceni Nagytemplomban is tanúi lehetünk a tendenciának: itt Kossuth Lajosnak van elkerített kultikus dobogója – karosszékekkel, kalapjával, arcképével berendezve. A kis kiállítás fedél alatt, „múzeumi” módszerekkel és körülmények között ismétli meg a Nagytemplomban és az Aranybika előtti téren felállított mozgalmas Kossuth-szobor látványát.

Amikor az 1976 telén Kismarjában jártam és Dobrossy Zoltán tiszteletes úr volt a kalauzom, a templomi Bocskai-kép éppen restauráláson volt Debrecenben, de kárpótolt mással. Összeismertetett Kovács Péter akkori művelődésiotthon-igazgatóval, aki naiv bájú, rusztikus kerámiadomborműveket tett elém: kismarjai gyermekek munkái voltak, mindegyik Bocskait mintázta fejedelmi díszben. Az egyiket szíves kínálással nekem adták. Lovas, lándzsás elszánt Bocskait, történelembe és mesébe illőt mutat. Amikor renováltuk Kassai utcai házunkat, a kis kertre és a Rákos-patakra néző megemelt felső falrész kínált helyet Bocskainak. Egy ügyes kezű kőműves rögzítette is a falban római cserépdarabjaimat, az amfóratöredékeket, füleket, fazekas-emblémeiket. A fríz közepére a kerámia-Bocskai, a kismarjai iskolásfiú remeklése került. Nem árt neki se nap, se szél. A cserépsereg Bocskai fejedelme egész nap a Rákos-patakra néz, amelynek mezején valaha országgyűléseket tartottak, és ahol a fejedelem 1604-ben átvette a szultán küldte koronát is, de esze ágában sem volt a fejére tenni.

Szóljunk még Kismarja korabeli Bocskai-kincseiről. A debreceni művészettörténész, Masits László leírása nyomán ismerjük azt a pecsétnyomót, amelyet Bocskai hitelesítésre adott Kismarjának. Pecsételőlapja magát az adományozót ábrázolja, mint „erős fejedelmi Héroszt”, trónuson ülve, darutollas forgóval díszített fővegben, szablyával, buzogánnyal. Az ábra „környülrása”: „Pro Deo et Patria – az Istenért és a Hazaért.” Ugyanez a jelmondat ékesíti a falu 1616-ban kiöntött ércharangját, a pecsétnyomó Bocskai-ábrájával együtt.

*

Bocskai István leveleinek összegyűjtését is Benda Kálmánnak köszönhetjük. 1992. évi kiadása (Európa-Kriterion) először ad közre huszonnégy eddig fel nem kutatott, sajtó alá nem került levelet. Az összesen kilencvenhét Bocskai levél magvas magyarázatokat, háromféle névjegyzéket kap. Nincs azonban lapszámokra utaló névmutatója. Aki nem különösebben tájékozott Bocskai leveleinek belvilágában, nem is tud meg mindent, amit szeretne. Az Illésházy Istvánnak írt híres levelet (Kassa, 1606. február 6.) nem győzzük idézni: „mihozzánk valami bőbeszédű persuasort csak heában fárasztanak, miért-hogy sem az dialektikához, sem az retorikához nem tudunk, az dolgot magát nézzük, csak azt, mi nemzetünk javát és magunk megmaradását concernálja”. Záradéka azonban némiképp talányos: „Az erdélyi dámának mondja szolgálatomat kegyelmed.” Ki ez az erdélyi dáma? Báthory Zsigmondné Mária Krisztierna főhercegnő, aki egy 1606. február 3-i levélben is így szerepel: „Az erdélyi dámának örömet odaadjuk Fogarast, ha hamar idejő hozzánk; de hogyha sokat késik, bizony mi másnak adjuk Fogarast.” A névmutató azonnal összekapná a két előfordulást és a megismételt szép formulát: „erdélyi dáma”. Vajon min merenghetett Bocskai István, amikor tollára vette Erdély harmincéves szép dámáját? A levélzáradékhhoz még egy személyes megjegyzés járul. Elég szokatlan ez a komoly Bocskainál: „Magunk felől azt írhatjuk: mű itt Kassán jóízűen iszunk néha az jó

édes borokban az kegyelmed egészségiért, igen meg is szoktuk s szeretjük is az édes bort, bizony immár a savanyú borra nem szorulhatunk és nem is szoktatjuk arra magunkat. Az rossz házakat is eluntuk.” Ezt a helyet Benda Kálmán „mosolyra, de nem kacagásra készítő tréfás megjegyzés”-nek mondja.

Ezzel a „jójú” kassai lakozással függ össze az egyik legérdekesebb Bocskai-ábrázolás. A rézmetsző 1605-ben úgy rajzolta meg a lován léptető fejedelmet, hogy a telt arcú Bocskai jól láthatóan mosolyog. A szépen felszerszámozott lovat a metszet terébe beleférő hat gyalogos hajdú kíséri (és egynek még látszik a bal lábfeje): valamennyien vidámak, ők is nevetnek, mosolyognak mint uruk. A vidám menet a bal felső sarokba metszett Kassa-sziluett előtt halad; triumfus ez is, mint a debreceni bevonulás volt. Kár hogy erről a tiszántúli diadalról nem maradt fenn ábrázolás.

*

Benda Kálmán a Bocskai-kutatás legnagyobbja, s voltak és vannak és lesznek követői. Csak Hajdú-Biharból említem Masits László mellett Varga Gyulát (1924–2004), akit most veszítettünk el. Kismarjában született, Debrecenben halt meg. Sokoldalú művész, szervező és tudós volt, főműve a maga emlékeit is feldolgozó Kismarja-monográfia: Egy falu az országban – Kismarja életrajza a felszabadulásig (1978). Rendkívül alapos, tényyszerű falutörténet, dokumentumokkal, statisztikákkal, mellékletekkel. Varga Gyuláról Bényei József írt méltó nekrológot (*Hajdú-Bihari Napló*, 2005. január 7.).

Nagyszabású kiállítással adózik a Bocskai-évnek a Bocskai-felkelés 400. évfordulójára készült Nemzeti Múzeumbeli emléktárlat. A rendezők a XX. század első felének vi-
seletét, a zsinórozott, díszgombos aranyrojtos, zsinóröves Bocskai-mentét is bemutatják egy próbabábon. Amikor apám 1940-ben megvált az esztári Szunyogh-uradalom ispáni

teendőitől, a Magyar Államvasutak kedvéért tette: elvégezte a kötelező tanfolyamokat és pályamester lett. Tablóképükön ő is rojtos-zsinóros-gombos, sötét színű bocskait visel. Nekem meg szürke bocskaim volt 1947–48-ban, amikor első-másodikos voltam a XVI. századi alapítású mezőtúri református gimnáziumban. Ünnepi viseletként hordtuk, templomba is abban jártunk. Ha vasárnap történetesen Túrkevén, a másik református városban voltam, ott szabályos igazolást kellett kérnem a tiszteletes úrtól, hogy hallgattam a prédikációját és énekeltem a zsoltárt.

De hadd végezzem Bocskai fejedelem Testámentomi rendelés-ével: „megírom szeretettel intvén mind az erdélyieket és magyarországi híveinket az egymás közt való szép egyezsége, atyafiúi szeretetre. Az erdélyieket, hogy Magyarországtól, ha más fejedelemség alatt lesznek is, el ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket el ne taszítsák, tartsák ő atyafiainak és ő véreknek, tagjoknak.”